

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ
АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ТА ЇХНЬОГО БАГАЖУ****PROBLEMATIC ISSUES OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL
AIR TRANSPORTATION OF PASSENGERS AND THEIR LUGGAGE**

Радчук О.П., к.ю.н.,

доцент кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Розглянуто питання правового регулювання міжнародних авіаційних перевезень пасажирів та їхнього багажу в сучасних умовах. Здійснено аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів, що регулюють укладення договорів міжнародного перевезення та їх виконання. З'ясовано, що нормативна база загалом задовольняє вимогам належного та безпечного перевезення.

Основну увагу автором приділено правилам повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу, що визначають загальні умови перевезень повітряним транспортом та забезпечують безпеку польотів і належну якість обслуговування як в аеропорту, так і безпосередньо на борту повітряного судна. Розглянуто співвідношення таких правил, що прийняті на національному рівні, із правилами, що діють в окремій авіакомпанії.

Констатується, що договір авіаційного перевезення пасажирів та їхнього багажу регулює взаємні права та обов'язки сторін і підтверджується квитком, який у сучасних умовах набув електронної форми. Сформульовані деякі пропозиції щодо вдосконалення Авіаційних правил України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу», зокрема щодо укладення договору та видачі авіаперевізником або агентом квитка.

Авіакомпанія повинна дбати про безпеку польотів, що передбачає інформування пасажирів про особливості реєстрації на рейс, час її початку та завершення; необхідність проходження пасажиром всіх видів контролю; дотримання правил безпеки як в аеропорту, так і безпосередньо під час польоту тощо. Встановлено, що авіакомпанія повинна надати комплекс як безплатних, так і платних послуг пасажирів у аеропорту і на борту літака.

Розглянуто питання перевезення особливих категорій пасажирів, а саме дітей, пасажирів з обмеженою рухливістю та вагітних. Такі пасажирів повинні попередньо підготуватися до авіаційної подорожі: повідомити авіакомпанію про себе, вчасно взяти необхідні документи від лікарів про можливість та безпечність польоту тощо.

Ключові слова: міжнародні авіаційні перевезення пасажирів, правила повітряних перевезень, договір перевезення, квиток пасажира, окремі категорії пасажирів.

The issue of legal regulation of international air transportation of passengers and their luggage in modern conditions is considered. The analysis of the international and national regulatory legal acts regulating the conclusion of contracts of international transportation and their execution is carried out. It was found that the regulatory framework generally satisfies the requirements of proper and safe transportation.

The author focuses on the rules of air transportation and service of passengers and luggage, which determine the general conditions of air transportation and ensure flight safety and proper quality of service both at the airport and directly on board the aircraft. The correlation of such rules adopted at the national level with the rules in force in an individual airline is considered.

It is stated that the contract of air transportation of passengers and their luggage regulates the mutual rights and obligations of the parties and is confirmed by a ticket, which in modern conditions has acquired an electronic form. Some proposals have been formulated to improve the Aviation Rules of Ukraine "Rules of air transportation and service of passengers and luggage", in particular, to conclude a contract and issue a ticket by the air carrier or agent.

The airline must take care of flight safety, which involves informing passengers about the peculiarities of check-in for the flight, the time of its start and end; the need for the passenger to pass all types of control; compliance with safety rules both at the airport and directly during the flight, etc. It is established that the airline must provide a set of both free and paid services to the passenger at the airport and on board the aircraft.

The issue of transportation of special categories of passengers, namely: children, passengers with reduced mobility and pregnant women is considered. Such passengers must prepare in advance for the air trip: inform the airline about themselves, get the necessary documents from doctors in time about the possibility and safety of the flight, etc.

Key words: international air transportation of passengers, rules of air transportation, contract of transportation, passenger ticket, separate categories of passengers.

Постановка проблеми. Досліджуючи сучасний етап розвитку міжнародних авіаційних перевезень, необхідно зазначити, що повітряний транспорт займає одне із провідних місць щодо міжнародних пасажирських перевезень. Слід зазначити, що було розроблено та прийнято цілу низку нормативних актів стратегічного та нормативного характеру, які регулюють відносини у сфері міжнародних авіаперевезень пасажирів на національному рівні, а також Україна приєдналася до головних міжнародно-правових актів.

Отже, вивчаючи питання сучасного стану нормативного регулювання міжнародних авіаційних перевезень пасажирів та їхнього багажу, можна визначити подальші перспективи розвитку правового регулювання такого виду діяльності, що виявляється необхідним з огляду на підписання Україною та Європейським Союзом угоди «Про відкрите небо».

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі окремі аспекти міжнародних повітряних перевезень пасажирів та багажу досліджували такі науковці, як І.А. Діковська, В.М. Дежкін, О.С. Касаткіна, О.М. Садіков, О.В. Столярський та інші. Водночас у науці міжнародного

приватного права недостатньо актуальних наукових розробок щодо визначення сучасного стану та перспектив розвитку правового регулювання перевезень пасажирів авіатранспортом у міжнародному сполученні.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне повітряне перевезення – це перевезення з території однієї країни до іншої, що здійснюється з перетинанням державних кордонів. Основна особливість такого виду перевезень виражається у тому, що встановлено наявність іноземного елемента в процесі переміщення, що є по суті транспортною діяльністю.

В Україні правове регулювання відбувається таким чином. Основні положення договірного регулювання внутрішніх авіаційних перевезень пасажирів, особливості відповідальності авіаперевізника за завдання шкоди життю та здоров'ю пасажира, за затримку відправлення пасажира, за втрату та пошкодження багажу, а також порядок пред'явлення претензій та позовів визначає Цивільний кодекс України.

Повітряний кодекс України визначає правові та організаційні засади використання повітряного простору Укра-

їни та здійснення діяльності авіаційного транспорту щодо внутрішніх та міжнародних пасажирських перевезень.

Міжнародне повітряне перевезення здійснюється як на регулярних, так і на нерегулярних маршрутах, що регулюється нормами дво- та багатосторонніх конвенцій. Україна є учасницею більшості конвенцій, що прийняті на міжнародному рівні та регулюють такий вид перевезень. Основними серед них є: Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Чикаго, 1944 р.) [1], Конвенція для уніфікації деяких правил міжнародних повітряних перевезень (Монреальська конвенція 1999 р.) [2] та Римська конвенція про збитки, заподіяні іноземними повітряними суднами третім особам на поверхні (1952 р.) [3] тощо. Чимало зазначених питань визначаються Стандартами та практикою Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Основним джерелом правового регулювання міжнародних повітряних перевезень пасажирів та багажу є Монреальська конвенція для уніфікації деяких правил міжнародних повітряних перевезень, яка встановила, що міжнародним перевезенням є будь-яке перевезення, за умовами якого місце відправлення та місце призначення незалежно від того, чи є перерва в перевезенні, розташовані або на території двох держав-сторін або на території однієї й тієї самої держави-сторони, якщо угодою сторін погоджена зупинка, передбачена на території іншої держави, навіть якщо ця держава не є державою-сторonoю.

Типові норми, що регулюють порядок перевезення пасажирів, їхнього багажу авіаперевізниками, встановлені Авіаційними правилами України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу», що зареєстровані в Міністерстві юстиції України 8.02.2019 р. (далі – Авіаційні правила) [4].

Авіатранспортні компанії, що здійснюють регулярні рейси, в тому числі і в Україну, розробили свої правила повітряних перевезень пасажирів та багажу, які доступні для ознайомлення пасажиром та всім охочим. Загалом положення названих правил є подібними, але є й особливості. Пасажири повинні обов'язково з ними ознайомитися та врахувати під час підготовки до польоту.

Відносини між пасажиром та авіатранспортною організацією виникають на підставі укладання договору перевезення. Роль договору на міжнародному транспорті є суттєвою, про що зазначав О.М. Садіков, зокрема про те, що договір є правовою підставою виникнення зобов'язання щодо перевезень, що складаються між пасажирами, з однієї сторони, та транспортними організаціями – з іншої. Саме тому необхідна конкретизація умов перевезення, що встановлені міжнародними угодами та правилами національного законодавства. Значення договору полягає і в тому, що договір є підставою майнової відповідальності сторін під час невиконання ними зобов'язань перевезення [5].

Укладення договору перевезення підтверджується квитком, а отже, пасажир має право на переліт зазначеним рейсом, а авіаперевізнак зобов'язаний здійснити перевезення пасажирів та його багажу відповідно до укладеного договору в пункт призначення. За умови прийняття речей пасажир до перевезення як багажу видається багажна (ідентифікаційна) бирка.

Умови договору авіаційного перевезення, як правило, не зазначаються у квитку, а витікають із міжнародно-правових нормативних актів та Авіаційних правил України. «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу» (далі Правила), що затверджені Державною авіаційною службою України 26 листопада 2018 року, є обов'язковими для всіх авіаперевізників, які здійснюють міжнародні чи внутрішні перевезення пасажирів та/або багажу з/до аеропортів, розташованих на території України.

Авіакомпанії або їх агенти пропонують пасажирам ознайомитися під час придбання квитка з авіаційними правилами, де деталізуються умови договору. Саме тут пасажири повинні встановити таку інформацію: про

обмеження відповідальності авіакомпаній під час перевезення пасажирів та багажу; про податки та збори; про час початку та закінчення реєстрації на рейс; про перевезення ручної поклажі та багажу, що реєструється; про порядок перевезення речей, а також про заборони, що встановлені щодо окремих; про права та обов'язки пасажирів та перевізників; про адресу та інші контактні дані авіакомпаній; будь-яку іншу інформацію, яку транспортна організація вважає за доцільне довести до пасажирів. Умови договору не можуть суперечити положенням Монреальської конвенції для уніфікації деяких правил міжнародних повітряних перевезень, Повітряного кодексу України, зазначеним Авіаційним правилам України тощо.

У практиці авіаперевезень практично застосовується тільки електронна версія квитка, а тому багато положень Авіаційних правил України втратили свою актуальність. Положення розділу «Договір перевезення.Квиток», а саме положення про визнання квитка недійсним, норми про втрачений або зіпсований квиток, строки чинності квитка та повернення квитка тощо, потребують нової редакції.

Часто у квитку не зазначається повне найменування авіаперевізника, а вказується код IATA авіаперевізника або код ICAO. У процесі придбання квитка або авіаперевізник, або його агент із продажу, або агент з обслуговування повинен навести інформацію пасажирів про найменування авіаперевізника, яке наведено у квитку у вигляді коду авіаперевізника.

Деколи сторони передбачають можливість пасажиру робити зупинку на маршруті (Stopover). Така зупинка повинна бути попередньо погоджена з авіаперевізником та зазначена в у квитку або іншим чином визначена.

Взаємозв'язок пасажира з авіатранспортною компанією встановлюється під час бронювання на рейс. Зараз більшість авіакомпаній бронювання здійснюють безоплатно, а пасажир отримує підтвердження такого бронювання визначеним чином. Перевізнак або його агент одразу отримує кошти за перевезення або надає можливість пасажиру здійснити оплату протягом визначеного строку. Якщо оплата не надійшла, то перевізнак або його агент пропонує це місце іншому пасажирів. У процесі бронювання пасажир надає свої персональні дані з метою бронювання, придбання, отримання додаткових послуг, спрощення формальностей стосовно виїзду та в'їзду до країни. Саме для цього пасажир надає згоду перевізнаку на збір, зберігання та опрацювання своїх персональних даних протягом п'яти років, а також згоду на передачу цих персональних даних третім особам, що беруть участь у процесі бронювання та перевезення, та державним органам відповідно до чинного законодавства.

Вартість квитка визначається як сума таких складників, як тариф, податки і збори. Сплачений квиток повинен бути використаний на тих умовах, що встановлені для певного цінового пакета послуг, що зазначений в авіаквитку. Вартість пасажир може сплатити готівкою, банківською картою або банківським переказом. Перевізнак або його агент проведуть конвертацію вартості у тому разі, якщо оплата здійснена не в тій валюті, в якій була зазначена ціна.

Укладення договору перевезення покладе чимало взаємопов'язаних прав та обов'язків на сторони, їх зміст та кількість суттєво відрізняється від аналогічних під час виконання інших видів міжнародних перевезень. Перед посадкою до літака пасажир повинен на вимогу перевізника або державних органів надати відповідні документи, що посвідчують особу, повинен бути готовим відповісти на запитання, що пов'язані з безпекою, надати необхідні додаткові персональні дані, зокрема дані про стан здоров'я (під час протиковідних обмежень) тощо. Умовами повітряних перевезень пасажирів та багажу, що прийняті на національному рівні, є обов'язок пасажирів надати авіаперевізнаку інформацію про проблеми зі здоров'ям, що можуть ускладнити перевезення такого пасажира або

негативно вплинути на перебіг польоту. Аналогічними правилами окремих авіакомпаній цей обов'язок конкретизується та деталізується.

Протягом усього періоду від аеропорту вильоту до аеропорту призначення пасажир повинен дотримуватися безпеки та слідувати вказівкам перевізника. Він повинен утриматися від дій: що можуть поставити під загрозу безпеку повітряного перевезення; що можуть потурбувати інших пасажирів та викликати їх невдоволення; що можуть заподіяти шкоду майну перевізника або інших учасників процесу перевезення тощо.

Авіаперевізник встановлює час проведення реєстрації на рейс, а тому пасажир належить прибути до стійки реєстрації з багажем не пізніше 2 (3) годин до запланованого терміну вильоту літака, пізніше прибути до виходу на посадку у встановлений час, попередньо пройти обов'язкову особисту перевірку (включно з багажем), що проводиться державними органами. Згідно з пунктом 10.5 Правил реєстрація пасажирів та оформлення багажу здійснюються на підставі квитка та документа, що посвідчує особу пасажирів, частіше за все паспорту громадянина України для виїзду за кордон. Крім цього, до обов'язків пасажирів відносяться: дотримання правил перевезення багажу, виконання приписів про користування ременями безпеки, заборону паління та дотримання правил щодо поведінки на борту.

Авіакомпанії по-різному визначають порядок закріплення місця за пасажиром. Бронювання місця на рейсі може здійснюватися як із закріпленням конкретного місця за пасажиром, так і без його закріплення. Деякі перевізники хочуть отримати винагороду за можливість вибору місця пасажиром залежно від ряду крісел у літаку. Однак авіаперевізник має право змінити пасажирів попередньо надане місце у зв'язку із необхідністю забезпечення безпеки та/або з технічних причин.

Пасажири зобов'язані розмістити ручну поклажу в салоні літака та нести самостійно відповідальність протягом усього перевезення. За перевезення такої поклажі плата не стягується, але авіакомпанія попередньо визначає, який саме багаж приймається до перевезення, а також його вагу. Як правило, вага незареєстрованого багажу не повинна перевищувати 7 кг, вага решти речей (маленька сумка, парасолька, друківані видання для читання, дитяче харчування) не повинна перевищувати 3 кг.

Пасажири можуть передавати багаж на реєстрацію. Таким багажем, згідно з Правилами, можуть бути місця вагою не більше 32 кг та визначених габаритів. Понаднормовий та негабаритний багаж може, як виняток, бути прийнятий за згодою авіаперевізника. Авіаперевізник несе відповідальність за збереження багажу з моменту його реєстрації до повітряного перевезення та до моменту видачі пасажирів. Прийняття багажу підтверджується виданим пасажирів відривним талоном багажної ідентифікаційної бирки або багажною квитанцією щодо кількості та ваги місць, які прийняті до повітряного перевезення.

Чимало обов'язків покладається на перевізника. У процесі бронювання перевізник повинен проінформувати пасажирів про авіакомпанію та про її правила перевезень, що діють. Пізніше безпосередньо на борту працівники авіакомпанії повинні повідомити про місцезнаходження та способи користування ременями безпеки, аварійними виходами та іншим обладнанням, що використовують пасажири (рятувальним жилетом, кисневими масками тощо), нагадати про заборону паління та користування електронними приладами.

Обов'язки авіакомпаній можна умовно поділити на 2 групи: ті, що виконуються в аеропорту, та ті, що виконуються на борту літака. Перша група стосується надання візуальної та/або акустичної інформації про відправлення або прибуття рейсу, можливі затримки; місця та часу реєстрації на рейс; можливих маршрутів проходу до воріт

виходу; правил виконання вимог, пов'язаних із різними видами контролю; місць розташування аеропортових служб тощо. Оголошення в аеропортах України повинні виконуватись українською та англійською мовами.

Авіаперевізник повинен в аеропорту забезпечити реєстрацію пасажирів, організацію висадки та посадки пасажирів, розвантаження та завантаження багажу тощо. Авіатранспортна компанія визначає не тільки час проведення реєстрації пасажирів, але і час посадки пасажирів на борт та час її закінчення, враховуючи особливості аеропорту.

На борту повітряного судна перевізник повинен надати послуги, які залежать від багатьох факторів, а саме: типу повітряного судна, тривалості польоту, класу обслуговування. Конкретний перелік таких послуг визначено правилами авіаперевізника, але певний стандарт повинен бути забезпечений. Мінімум повинно бути надано такі послуги, як: обладнання пасажирського салону повітряного судна технічними засобами та системами забезпечення безпеки; підтримка температурного режиму; забезпечення засобами індивідуального користування; підтримка належного санітарно-гігієнічного стану салону повітряного судна; забезпечення наявності місць для певних категорій пасажирів тощо.

Обслуговуючий персонал повинен бути у змозі надати безкоштовні послуги, такі як: надання допомоги пасажирам під час посадки або висадки до/з борту повітряного судна; надання інформації щодо поведінки пасажирів на борту, кількості платних та безоплатних послуг; надання першої долікарської допомоги; надання питної води на вимогу пасажирів та користування туалетними кімнатами.

Правилами авіаперевізника встановлюється перелік додаткових послуг, порядок їх надання та оплати. Із комплексом таких послуг пасажир може ознайомитися на сайті авіакомпанії, до польоту бажані послуги можна замовити та оплатити.

Правилами авіаційних перевезень пасажирів та багажу визначаються окремі категорії пасажирів та особливості їх перевезень або відмови у наданні послуги щодо перевезення.

Дитина до 2 років, а також дитина-інвалід до 12 років перевозяться тільки за умови супроводу дорослої людини, яка є повнолітньою. Дитина у віці до 2 років із заброньованим місцем має право на перевезення зареєстрованого багажу у тому ж обсязі, що і доросла людина, відповідно до придбаного цінового пакета послуг. Пасажири використовують автомобільні крісла для перевезення дитини, які сертифіковані для повітряних перевезень. Якщо перевозиться дитина до 2 років із дорослим без придбаного окремого місця, тоді правом на перевезення багажу користується тільки дорослий згідно з ціновим пакетом послуг, але у нього є право на безплатне перевезення складної дитячої коляски або автомобільного крісла; дитина тоді сидить на колінах дорослої людини та користується спеціальним прив'язним ремнем для немовлят. Якщо з дорослим слідує більше одного немовляти, то інші діти повинні перевозитись із наданням їм окремих місць. Більшість авіакомпаній забороняють перевозити новонароджених дітей у віці до 14 днів.

Окрему категорію становлять діти, які слідує без супроводу, а також старші 12 років. Таку послугу можуть надавати окремі авіакомпанії лише за умови забезпечення зустрічі дитини в пункті призначення. Авіакомпанії та держави можуть встановлювати особливий порядок самостійного виїзду дитини, що попередньо визначений.

Вагітні жінки можуть здійснювати перельоти за певних умов. Авіакомпанії встановлюють крайні терміни такої можливості: 32–36 тижнів вагітності, пізні терміни вагітності можуть стати підставою для відмови у наданні послуги авіаперевезення. Авіакомпанії для вагітних встановлюють, як правило, правило про надання медичних довідок із зазначенням терміну вагітності до дати перевезення та інформації про відсутність медичних проти-

показань для перельоту. Всі вагітні жінки перед польотом повинні заповнити Eхрестант Mother Form.

Правила враховують положення таких актів, як Регламент (ЄС) Європейського Парламенту та Ради від 05 липня 2006 року № 1107/2006 про права інвалідів та осіб з обмеженою рухливістю під час використання повітряного простору [6] та Конвенція про права осіб з інвалідністю [7]. Пасажири з обмеженими можливостями руху можуть безоплатно перевозити одне або два інвалідних крісла (складні крісла) та інші ортопедичні засоби як додаток до визначеного багажу згідно з авіаквитком.

Правилами перевезень передбачено право перевізника на відмову пасажиру в перевезенні за таких умов: необхідності забезпечення безпеки польоту повітряного судна; необхідності виконання вимог державних органів; хвороби пасажирів, стан якого створює небезпеку як для нього самого, так і для оточення; порушення пасажиром встановлених правил користування повітряним транспортом та невиконання ним розпорядження командира повітряного судна або інших посадових осіб авіапідприємства; перебування пасажирів у нетверезому стані; порушення пасажиром суспільного порядку; створення пасажиром своїми діями прямої загрози для безпеки польоту або життя пасажирів.

Авіаперевізник може скасувати або затримати рейс як із комерційних причин, так і з причин, які не залежать від нього, це розглядається лише як крайній засіб, коли неможливо уникнути негативної ситуації. За загальним

правилом, перевізник повинен вжити всіх необхідних заходів для недопущення цього.

Окремо прописані права пасажирів регулярних та чартерних рейсів, яким відмовлено у перевезенні або їхній рейс скасовано чи затримано. Авіаційні правила України повністю сприйняли положення Регламенту (ЄС) Європейського Парламенту та Ради від 11 лютого 2004 року про запровадження загальних правил компенсації та допомоги пасажирів у разі відмови у перевезенні та скасування чи тривалої затримки рейсів [8].

Наявність окремих правил перевезень пасажирів на національному рівні та для всіх авіакомпаній висуває нагальну потребу розроблення на міжнародному рівні мінімальних стандартів перевезення пасажирів та їх багажу, де будуть визначені однакові умови перевезень.

Висновки. Проведений аналіз правового регулювання міжнародних перевезень пасажирів та їх багажу дає нам змогу констатувати, що такі перевезення здійснюються відповідно до положень міжнародно-правових актів, що регулюють авіаперевезення. Водночас необхідно підкреслити те, що акти внутрішнього права потребують удосконалення, зокрема потребують внесення змін Правилам повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу.

Підписана угода «Про відкрите небо» вимагає від українських органів авіаційної влади та окремих авіакомпаній здійснювати міжнародні пасажирські перевезення відповідно до положень зазначених вище конвенцій, що буде сприяти покращенню авіаційних перевезень та захисту прав споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text
2. Конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_594#Text
3. Конвенція про збитки, завдані іноземними повітряними суднами третім особам на поверхні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_231#Text
4. Авіаційні правила України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-19#Text>
5. Садиков О.Н. Правовое регулирование международных перевозок. - М., 1981. С. 68–69.
6. Регламент (ЄС) N 261/2004 Європейського Парламенту та Ради від 11 лютого 2004 року "Щодо встановлення загальних правил в галузі компенсації та сприяння пасажирів у разі відмови в посадці, відміни або тривалої затримки авіарейсу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_912#Text
7. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text